

ISSUES OF ORGANIZING THE AUDIT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN ON THE BASIS OF WORLD EXPERIENCES

Madina Mamatova,

Master of Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

Магистр Банковско-финансовой Академии Республики Узбекистан

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI AUDIT TIZIMINI JAHON TAJRIBALARI ASOSIDA TASHKIL ETISH MASALALARI

Madina Mamatova,

O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistri

Annotatsiya: Maqolada professional auditning ilg'or xalqaro amaliyotini o'rganishni boshlashda bozor iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda turli xo'jalik tuzilmalari faoliyatini moliyaviy nazorat qilishning o'ziga xos va mustaqil tizimi sifatida uning shakllanishining eng muhim bosqichlariga alohida e'tibor qaratish lozimligi xususida soʻz yuritiladi. Mustaqil auditning asosiy maqsadi ko'plab kompaniyalar, banklar, birjalar, investorlar, kreditorlar, tadbirkorlar, aktsiyadorlar va boshqalar tomonidan qo'llaniladigan iqtisodiy ma'lumotlarning ishonchligini tekshirish va xulosa beriladi.

Kalit soʻzlar: bozor iqtisodiyoti, audit, xalqaro amaliyot, moliya, raqobat, omil, usul, natija.

Abstract: In the article, when starting to study the advanced international practice of professional auditing, it is necessary to pay special attention to the most important stages of its formation as a unique and independent system of financial control of the activities of various economic structures in countries with a market economy. is held. The main purpose of an independent audit is to verify the reliability of economic data used by many companies, banks, stock exchanges, investors, creditors, entrepreneurs, shareholders, etc.

Key words: market economy, audit, international practice, finance, competition, factor, method, result.

Аннотация: В статье, приступая к изучению передовой международной практики профессионального аудита, необходимо обратить особое внимание на важнейшие этапы его становления как уникальной и независимой системы финансового контроля деятельности различных экономических структур в России. стран с рыночной экономикой. Основной целью независимого аудита является проверка достоверности экономических данных, используемых многими компаниями, банками, фондовыми биржами, инвесторами, кредиторами, предпринимателями, акционерами и т. д.

Ключевые слова: рыночная экономика, аудит, международная практика, финансы, конкуренция, фактор, метод, результат.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

G'arb mamlakatlarida professional audit birinchi marta 19-asr o'rtalarida Buyuk Britaniyada paydo bo'lgan. Shunday qilib, 1844 yildan boshlab Angliyada bir qator qonunlar chiqarildi, ular aktsiyadorlik jamiyatlari boshqaruvlarini (odatda yiliga bir marta) mustaqil buxgalterni hisob-kitoblarni tekshirish va aktsiyadorlarga hisobot berish uchun taklif qilishlari shart bo'lgan xizmat turidir. Rivojlangan mamlakatlarda auditorlik kasbi turli nomlarga ega. Masalan, AQShda buxgalter-auditor jamoat yoki ustav buxgalter deb ataladi, Frantsiyada - ekspert buxgalter yoki buxgalteriya komissari, Germaniyada - iqtisodiy nazoratchi yoki kitoblar nazoratchisi, Buyuk Britaniya va Anglosakson mamlakatlarida - auditor yoki ustav buxgalter.

Mustaqil moliyaviy nazorat doirasi ilg'or mamlakatlarda majburiy audit to'g'risidagi me'yoriy hujjatlarning qabul qilinishi hisobiga sezilarli darajada kengaymoqda. Masalan, Angliyada 1862 yilda, Frantsiyada 1867 yilda, AQShda

1937 yilda majburiy audit to'g'risidagi qonun chiqdi. Dunyoning ko'pgina mamlakatlarida buxgalter va auditorlarning professional tashkilotlari tashkil etilgan. Xususan, Buyuk Britaniyada Angliya va Uelsning ustavli buxgalterlar instituti (1880), AQSHda – ustav buxgalterlar instituti (1887), Germaniyada – Auditorlar instituti (1932) va Auditorlar palatasi, Fransiyada - Ekspertlar palatasi - buxgalterlar (1942) va Hisob komissarlari milliy kompaniyasidir. Italiyada professional auditorlik faoliyati faqat Adliya vazirligi nazorati ostida maxsus ro'yxatga olingan reestrda kiritilgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi.

Amerika Auditorlar Assotsiatsiyasi 1887 yilda tuzilgan, keyin 1896 yilda Nyu-York shtatida auditorlik faoliyati qonun bilan tartibga solingan. Shunda ham auditor lavozimini o'z mutaxassisligi bo'yicha imtihonni muvaffaqiyatli topshirgan va auditorlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqi uchun maxsus litsenziya olgan sertifikatlangan buxgalter egallashi mumkin bo'ladi.

Tadqiqot natijasi

Qo'shma Shtatlarda sertifikatlangan va sertifikatlanmagan buxgalterlar va auditorlarning mustaqil institutlari (SEC, FASB, AICPA) mavjud. Amerika professional tashkilotlari malakaviy imtihonlarni tayyorlash va o'tkazish kabi birlashmalarning umumiy vazifalari bilan bir qatorda, ijobiy tajribani umumlashtirish, jurnallar orqali ommalashtirish, monografik adabiyotlarni nashr etish va audit sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borishga katta e'tibor beradi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ilmiy tadqiqotlar nafaqat mavjud muammolarni hal qilishga, balki kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlashga, ularni to'g'ri tushunish va hal qilishga tayyorlashga qaratilgan.

Professional auditorlar birinchi marta 19-asr o'rtalarida Buyuk Britaniyada paydo bo'lgan. 1862 yilda qabul qilingan Britaniya kompaniyalari to'g'risidagi qonun allaqachon kompaniya hisoblarini buxgalterlar va moliyaviy nazorat tomonidan yiliga kamida bir marta tekshirishni talab qilgan. Shotlandiyaning ustavli

buxgalterlar instituti dunyo miqyosida shuhrat qozondi. Angliya va Uels, Buyuk Britaniyaning ustav va korporativ buxgalterlar assotsiatsiyasi, uning a'zolari nafaqat Britaniya orollari aholisi, balki Britaniya hukmronliklari, koloniyalari va mandatli hududlar vakillarini ham o'z ichiga olgan. Keyinchalik milliy-ozodlik harakatining rivojlanishi va bu mamlakatlar mustaqillikka erishgach, auditorlik kasbi vakillarini birlashtirgan holda o'z milliy tashkilotlarini tuza boshladilar.

Mulohaza va takliflar

O'zbekiston Respublikasida audit tizimi davlatni boshqarish funksiyasining muhim funksiyalaridan biri bo'lgan moliyaviy nazorat davlat tuzilmasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida moliyaviy nazoratning roli yanada oshadi. Bir tomondan, moliyaviy nazorat moliyani boshqarishning yakuniy bosqichi hisoblanadi, boshqa tomondan esa, uni samarali boshqarishning zarur sharti bo'lib xizmat qiladi. Moliyaviy nazorat moliyaviy resurslar harakatining xamma jarayonlarini o'z ichiga oladi, mablag'larni tashkil topish jarayonidan boshlab, har qanday faoliyatni boshlashdan to uning moliyaviy natijalarini aniqlashgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish, davlat mulkini xususiylashtirish natijasida moliyaviy mexanizm va moliyaviy tizimni tashkil etish talabini qo'yadi. Natijada ushbu sharoitda moliyaning o'zi kabi moliyaviy nazoratning xam maqsad va vazifalari, shakllari tubdan o'zgardi. Endi u faqatgina jazolovchi organ sifatida emas, balki davlatning o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan mablag'larning to'liq to'planishi, byudjet mablag'laridan maqsadga muvofiq samarali xarajat qilishni nazorat qilish, maslahat va ko'rsatmalar berish kabi vazifalarni bajarmokda.

Iqtisodiyotning markazlashmagan tizimga o'tishi, O'zbekiston Respublikasi mulklarini xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish natijasida moliyaviy nazoratning roli yanada oshdi.

O'zbekiston Respublikasi rahbariyati tomonidan davlat nazoratini tashkil etish

muammosiga qayta qurish jarayonida juda katta e'tibor berilmoqda va quyidagi me'yoriy xuquqiy hujjatlar qabul qilindi: O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 13 yanvar №504-XII "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi O'zbekiston Respublikasi davlat nazorati qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 9 dekabr № 734-XII "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, mazkur Qonunning yangi tahriri O'zbekiston Respublikasi 2000 yil 26 maydagi 78-II son Qonuniga muvofiq tasdiqlangan, bundan tashqari 2021 yil 25 fevral O'RQ-677-son Qonuni ya'ni "Auditorlik Faoliyati To'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994 yil 16 fevral "O'zbekiston Respublikasida davlat nazorati tizimini takomillashtirishning ayrim choralari to'g'risida"gi Farmoni, 1996 yil 8 avgustdagi "Tekshirishlarni tartibga solish va nazorat qiluvchi organlarning faoliyatini muvofiqlashtirishni akomillashtirish to'g'risida" kabi hujjatlar qabul qilinib, amaliyotga joriy etildi.

Ushbu ishlar yana davom ettirilib, 2000 yildan hozirgi davrgacha O'zbekiston Respublikasi moliyaviy nazoratni amalga oshirish bo'yicha ko'plab qonunchilik aktlari qabul qilindi.

Xo'sh, auditorlik xizmatiga ehtiyoj qanday holatlarga yuzaga keladi?

Auditorlik xizmatlariga ehtiyoj quyidagi holatlar tufayli yuzaga keladi:

a) buxgalteriya hisobotlaridan manfaatdor foydalanuvchilar, shu jumladan xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbariyati, ishtirokchilari va mulk egalari - real va potentsial investorlar, xodimlar va mijozlar, hokimiyat organlari va jamoatchilik tomonidan qarorlar qabul qilish uchun foydalaniladi.

umuman;

b) moliyaviy hisobotlar bir qator omillar, xususan, taxminiy qiymatlardan foydalanish va iqtisodiy hayot faktlarini noaniq talqin qilish imkoniyati tufayli buzilishlarga duchor bo'lishi mumkin; Bundan tashqari, moliyaviy hisobotlarning

ishonchliligi uni tuzuvchilarning mumkin bo'lgan tarafkashligi tufayli avtomatik ravishda ta'minlanmaydi;

v) buxgalteriya hisobotlarining ishonchlilik darajasini, qoida tariqasida, buxgalteriya hisobi va boshqa ma'lumotlarga kirishning qiyinligi, shuningdek, hisobotda aks ettirilgan xo'jalik operatsiyalarining ko'pligi va murakkabligi sababli ko'pchilik manfaatdor foydalanuvchilar tomonidan mustaqil ravishda baholanishi mumkin emas. xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy hisobotlari.

d) korxonalar operatsiyalari ko'p va murakkab bo'lishi mumkin va ular to'g'risidagi ma'lumotlarni foydalanuvchilar mustaqil ravishda olishlari mumkin emas.

Moliyaviy axborotdan foydalanuvchilar mulkiy va moliyaviy manfaatlarga ega bo'lgan korxonalar bilan bog'langan. Ko'pgina mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi aksiyadorlik jamiyatlarining paydo bo'lishi va buning natijasida moliyaviy inqirozlar va bir qator bankrotliklarning paydo bo'lishi jarayonini boshdan kechirmoqda, bu esa mustaqil buxgalterlar va ekspertlarning rolini oshirishga olib keldi.

Xulosa, xalqaro davlatlar qatorida O'zbekistonda ham biznesning baynalmilallashuvi bilan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning potentsial egalari (aksiyadorlari) birinchi navbatda ularning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini boshqarishda ishtirok etadigan shaxslardan ajralib chiqdi. Bu, o'z navbatida, xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan unga qiziqqan foydalanuvchilarga taqdim etilayotgan buxgalteriya (moliyaviy) ma'lumotlariga mustaqil ekspert baholarini berishni taqozo etdi.

Ma'lumki avvallari, auditor tomonidan taqdim etilgan hisobot ma'lumotlari cheklanganligi sababli, mijozlar har xil muammolarga duch kelishgandi. Bundan tashqari, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning faoliyat sohalarining murakkablashishi va kengayishi bilan ushbu faoliyatni hisobga olish ham murakkablashgan, bu esa auditorlardan yaxshi kasbiy tayyorgarlikni talab qildi.

Mamlakatimizda auditorlarning kasbiy mahoratining o'sishi bilan auditning o'zini ham, uning asosida tuzilgan auditorlik hisobotini ham o'tkazish bo'yicha barcha asosiy tavsiyalar ishlab chiqildi. Eng muhimi, auditorlik tekshiruvlarini o'tkazish uchun firmalarga litsenziya beradigan organlar xalqaro audit standartlariga zid bo'lmagan, ammo auditorlik firmalari tomonidan foydalanish uchun majburiy bo'lgan milliy audit standartlarini tan oldilar.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Адамс Р. Основы аудита: пер.с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 2009. — 398 с.;
2. Лещенко И. Б. Современные виды аудита в международной практике. Экономика, управление, финансы: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Пермь, июнь 2011 г.). / Под общ. ред. Г. Д. Ахметовой. — Пермь: Меркурий, 2011. — С. 79–81.;
3. Международный аудит: Учебное пособие / Т. В. Ножкина. — Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ. 2011–127 с.;
4. Европейский аудит // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://world.eizvestia.com/full/evropa-atakuet-auditorov>
5. Основы аудита // [Электронный ресурс]. 28.03.2012- Режим доступа: <http://knigi-uchebniki.ru/osnovy-audita>;
6. Мазуренко А. А. Зарубежный бухгалтерский учет и аудит: Учебн. пособие / А. А. Мазуренко. — М.: КНОРУС, 2010. — 240с.;
7. Аудит: Опыт США// [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://window.edu.ru/resource/853/69853/files/217.pdf>
8. Кучеров, А. В. Особенности аудита за рубежом / А. В. Кучеров, Я. М. Козичева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 5 (52). — С. 339-343. — URL: <https://moluch.ru/archive/52/6908/> (дата обращения: 13.11.2023).